

**O‘QUVCHILAR XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH VA
ZO‘RAVONLIKNI OLDINI OLISH MASALALARI****Boratova Dilafruz Korjavovna***Samarqand viloyati Pastdarg‘om tumani**85-maktab amaliyotchi psixologi***ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash va zo‘ravonlikning oldini olishning dolzarb masalalari yoritilgan. Ta’lim muassasalarida xavfsiz va sog‘lom muhitni yaratish, o‘quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish, zo‘ravonlikning turli ko‘rinishlariga qarshi samarali profilaktik choralarni amalga oshirishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, oila, maktab va jamoatchilikning hamkorligi asosida zo‘ravonlikning oldini olish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchilar xavfsizligi, zo‘ravonlik, profilaktika, psixologik muhit, bulling, kiberzo‘ravonlik, ruhiy salomatlik, ta’lim muassasasi, psixologik xizmat, hamkorlik.

KIRISH

Ta’lim muassasalari o‘quvchilarning nafaqat bilim olishi, balki ularning xavfsiz va sog‘lom muhitda tarbiyalanishini ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Bugungi kunda o‘quvchilar o‘rtasida uchrayotgan zo‘ravonlik holatlari ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri bo‘lib, ularning oldini olish va xavfsiz muhitni yaratish muhim vazifa sanaladi. Zo‘ravonlikning jismoniy, psixologik, og‘zaki va kiberzo‘ravonlik kabi shakllari mavjud. Ushbu holatlar o‘quvchilarning ruhiy salomatligi, o‘quv motivatsiyasi va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan bolalarda qo‘rquv, tushkunlik, xavotir, o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy yakkalanish holatlari kuzatilishi mumkin.

Zo‘ravonlikning yuzaga kelishida oilaviy muhitdagi muammolar, tarbiyadagi kamchiliklar, tengdoshlar bosimi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’siri, shuningdek, emotsional ehtiyojlarning qondirilmasiligi muhim omillar hisoblanadi. Ayrim hollarda nazoratning sustligi va bolalarning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etmaslik ham salbiy xatti-harakatlarning shakllanishiga sabab bo‘ladi.

O‘quvchilar xavfsizligini ta’minlashda ta’lim muassasalarining roli beqiyosdir. Maktablarda ijobiy psixologik muhit yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat va bag‘rikenglikni shakllantirish, nizoli vaziyatlarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab psixologining faoliyati ham zo‘ravonlikning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Psixolog tomonidan o‘quvchilarning ruhiy holatini

o'rganish, profilaktik suhbatlar, treninglar va individual maslahatlar o'tkazilishi o'quvchilarning emotsional barqarorligini mustahkamlashga yordam beradi. Xavf guruhiga mansub o'quvchilar bilan alohida ishlash esa salbiy holatlarning oldini olish imkonini beradi.

Ota-onalar bilan samarali hamkorlik o'quvchilar xavfsizligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Ota-onalar farzandlari bilan samimiy muloqot qilishlari, ularning muammolariga befarq bo'lmashliklari va zarur hollarda mutaxassislar yordamiga murojaat qilishlari lozim.

Kiberzo'ravonlikning oldini olish maqsadida o'quvchilarda media savodxonlikni shakllantirish, internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini o'rgatish va axborot xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish zarur. Bu borada maktab, oila va jamoatchilikning hamkorlikdagi faoliyati alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni sport, san'at, fan to'garaklari va ijodiy faoliyatlarga jalb etish ham zo'ravonlikning oldini olishning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Bu bolalarda ijobiy qiziqishlar va sog'lom ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi.

Zo'ravonlikning ommalashishi natijasida jamiyatda jinoyatchilik darajasi ortadi. Ijtimoiy muhitdagi salbiy hodisalar (masalan, kiberzo'ravonlik) yoshlar orasida keskinlikni oshiradi. O'smirlik davridagi zo'ravonlik hissi nafaqat shaxsning ruhiy holatiga, balki jamiyatning barqarorligiga ham xavf tug'diradi. Hozirgi davrda media vositalarining keng tarqalishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarda zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi kontentlarning mavjudligi bu muammoni yanada kuchaytirmoqda. Zo'ravonlik hissining shakllanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlar birgalikda ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni erta aniqlash va ularga nisbatan mos choralarni ko'rish orqali o'smirlik davridagi zo'ravonlikka qarshi samarali profilaktika choralari amalga oshirilishi mumkin.

O'smirlik davridagi zo'ravonlik hissi turli shakllarda namoyon bo'lib, bu shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Ushbu shakllar o'smirning hissiy va xulq-atvoridagi muammolarni ifodalaydi va jamiyatda o'zini namoyon qilish usuli sifatida yuzaga chiqadi.

O'smirlik davridagi zo'ravonlik hissining namoyon bo'lish shakllari:

1. Jismoniy zo'ravonlik. Jismoniy zo'ravonlik eng aniq ko'rinadigan shakldir va unga quyidagilar kiradi: urish, itarish, zarba berish kabi harakatlar, shaxsiy mulkni buzish yoki talon-toraj qilish, jismoniy jarohat yetkazish.

Bu shakl ko'pincha o'zining kuchli ekanligini ko'rsatishga urinish yoki histuyg'ularni nazorat qila olmaslik natijasida yuzaga keladi. Jismoniy zo'ravonlik uzoq muddatda jabrlanuvchilarda qo'rquv, xavotir va depressiyaga olib kelishi mumkin.

2. Og'zaki zo'ravonlik. Og'zaki zo'ravonlik jismoniy harakatlarga qo'l urmasdan turib, boshqalarga psixologik zarar yetkazish shaklidir. Bu quyidagilarni o'z

ichiga oladi: haqorat qilish, masxara qilish va xo‘rlash, qichqirish yoki do‘qpo‘pisa qilish, doimiy tanqidlar orqali shaxsiy qadr-qimmatni kamsitish.

Bu turdagi zo‘ravonlik, odatda, maktabda, oilada yoki o‘smirlar guruhlarida tez-tez uchraydi. U jabrlanuvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini yo‘qotishi va ruhiy tushkunlikka tushishiga sabab bo‘ladi.

3. Ijtimoiy ajratish. Bu shakl zo‘ravonlikning noaniq, ammo juda ta’sirli turi bo‘lib, boshqalarni maqsadli ravishda jamiyatdan chetlatish yoki izolyatsiya qilishni o‘z ichiga oladi: tashqi ko‘rinish, millat, jins yoki boshqa belgilarga asoslanib kamsitish, guruhdan chetlatish va ijtimoiy tan olinmaslik. Munosabatlarda e’tiborsizlik yoki qasddan inkor etish. Bu zo‘ravonlik turi jabrlanuvchining yolg‘izlik va o‘zini jamiyatdan ajratilgan his qilishiga olib keladi.

4. Virtual zo‘ravonlik (kiberzo‘ravonlik). Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi bilan zo‘ravonlik onlayn platformalarda ham tez-tez uchraydigan hodisaga aylangan. Bu quyidagilarni o‘z ichiga oladi: internetda haqoratli yoki tahqirlovchi izohlar qoldirish, jabrlanuvchining shaxsiy ma’lumotlarini oshkor qilish, yolg‘on xabarlar tarqatish yoki qasddan obro‘sizlantirish. Virtual zo‘ravonlik, ayniqsa, o‘smirlar orasida jiddiy psixologik zarar yetkazishi mumkin, chunki onlayn muhit doimiy nazorat ostida emas va har qanday harakat ko‘pchilik tomonidan ko‘rilishi mumkin.

Muammoni hal qilish yo‘llari:

1. Ta’lim va tarbiya jarayonida profilaktika. Maktab va ta’lim muassasalarida zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha profilaktika ishlari muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiy-psixologik treninglar o‘tkazish: O‘smirlarga stressni boshqarish, agressiyani kamaytirish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish.

Zo‘ravonlikning zararini tushuntirish dasturlari: o‘quvchilarga zo‘ravonlikning oqibatlarini haqida maxsus dasturlar orqali ma’lumot berish. Bu dasturlar doirasida empatiya va jamoaviy ko‘nikmalarni rivojlantirishga e’tibor qaratiladi.

2. Oiladagi ijtimoiy-psixologik yondashuvlar. Oilada sog‘lom munosabatlar zo‘ravonlikning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar uchun psixologik maslahatlar va treninglar yordamida farzandlar bilan qanday muloqot qilish, ularga e’tibor qaratish va hissiy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ko‘nikmalarni oshirish. Oilaviy muhitni yaxshilash, oilada hamkorlik va mehr-muhabbat muhitini yaratish, oilaviy nizolarni bartaraf etish orqali bolalarda barqarorlik va xavfsizlik hissinini shakllantirish.

3. Jamiyat va davlatning roli. Zo‘ravonlikka qarshi kurashda jamiyat va davlat tashkilotlari muhim rol o‘ynaydi. Maxsus qo‘llab-quvvatlash markazlarini tashkil etish, jabrlangan o‘smirlarga psixologik yordam ko‘rsatadigan va ularga zarar yetkazganlar bilan ishlaydigan markazlarni tashkil qilish. Zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi axborot vositalarini cheklash, televidenie, internet va boshqa ommaviy

axborot vositalarida zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi kontentni nazorat qilish va cheklash.

O‘smirlik davrida zo‘ravonlik hissining mavjudligi yoshlarning hissiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu hissiyot nafaqat o‘smirning o‘ziga, balki uning atrofidagi odamlarga, oilasiga va jamiyatga ham zarar yetkazadi. Zo‘ravonlik hissi psixologik barqarorlikni buzib, o‘smirlarni stress, xavotir, depressiya va boshqa ruhiy muammolarga duchor qilishi mumkin. Zo‘ravonlik bilan bog‘liq xulq-atvor ularning kelajakdagi munosabatlariga, shaxsiy qadr-qimmatlariga, hatto jamiyatdagi o‘rniga ham salbiy ta‘sir o‘tkazadi.

Ta‘lim muassasalarida zo‘ravonlikning salbiy oqibatlari haqida tushuntirish ishlari olib borish. Jamiyatda zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi stereotiplar va axborot vositalarini nazorat qilish. Oilalar uchun psixologik yordam dasturlarini ishlab chiqish va ularga amaliy yordam ko‘rsatish. Zo‘ravonlikka qarshi maxsus davlat dasturlari va qo‘llab-quvvatlash markazlarini tashkil etish.

Zo‘ravonlik hissining kelib chiqish sabablarini chuqur o‘rganish, ularni bartaraf etish yo‘llarini aniqlash va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar davom ettirilishi zarur. Tadqiqotlar quyidagi yo‘nalishlarda olib borilishi lozim: Zo‘ravonlik hissini keltirib chiqaruvchi psixologik va ijtimoiy omillarni aniqlash. Profilaktika choralari va davolash usullarining samaradorligini o‘rganish. Yangi texnologiyalar yordamida kiberzo‘ravonlikni nazorat qilish usullarini ishlab chiqish. Amaliy tadqiqotlar orqali mavjud muammolarga yechim topish, tajribaviy usullarni joriy qilish va o‘smirlar tarbiyasi va ta‘limida innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash mumkin.

Zo‘ravonlik hissi o‘smirlik davrida shaxsning rivojlanishiga, jamiyatdagi o‘rniga va uning kelajakdagi hayotiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu muammoni samarali hal qilish uchun ta‘lim, oila va jamiyatning birgalikdagi sa‘y-harakatlari zarur. Ilmiy va amaliy tadqiqotlarning davom ettirilishi, profilaktika choralari va psixologik yordamning kengaytirilishi orqali ushbu muammoni bartaraf etish mumkin. Bu, o‘z navbatida, o‘smirlarning sog‘lom rivojlanishiga va jamiyatning barqaror bo‘lishiga hissa qo‘shadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilar xavfsizligini ta‘minlash va zo‘ravonlikning oldini olish ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Zo‘ravonlikning oldini olishda oila, maktab, psixolog va jamoatchilikning hamkorligi, ijobiy psixologik muhitni yaratish, profilaktik tadbirlarni tizimli amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitda tarbiyalangan o‘quvchilar barkamol, ma‘naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxslar bo‘lib voyaga yetadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
4. G‘oziyev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
6. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
7. UNICEF. Ending Violence Against Children. – New York, 2022.
8. World Health Organization. School Violence and Bullying Prevention. – Geneva, 2021.